

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Egy német ajkú deák által lejegyzett szabolcsi összeírás a XVI. század első évtizedeiből

1. A Zichy család zselői levéltárában maradt fenn az az alább közölt, keltezés nélküli összeírás (DL. 83022), amely a Várdai család szabolcsi birtokainak jobbágyneveit tartalmazza. A lajstrom kiemelkedik a kor hasonló oklevelei közül, mivel egyrészt a nevek jelentős része magyaros formában fordul elő, másrészt vélhetően idegen anyanyelvű lejegyző interférenciális sajátosságait viseli magán.

2. Az összeírás keletkezési idejére konkrét utalás híján az írásképből tudunk következtetni. A *t* gótikus minuszcula szárának felhúzása és megkülönböztetése a *c*-től a humanizmus korától jellemző. A *c* hangnak *cz* betűkapcsolattal történő jelölése cseh hatást tükröz, és a XV. század közepétől fordul elő. Ezek alapján keletkezése a XV. század második felére és a XVI. század első negyedére tehető. E háromnegyed évszázadot átfogó tág időintervallum szűkítéséhez a korszakban keletkezett egyéb összeírások adatait használhatjuk fel. Az érintett településekről mind a XV. század közepéről, mind a XVI. század elejéről maradtak fenn összeírások (1449, 1453: DL. 81139; 1449 e., 1450: DL. 81193; 1521: DL. 82582, 1521–26 k.: DL. 26243; 1560: xxxx). Mindezekkel összevettem az alábbiakban közölt összeírás neveit, és a legtöbb egybeesést az 1521-es névjegyzékkel találtam (DL. 82582). (Elsőként a lenti lajstrom nevei olvashatók. Zárójelben a település neve áll.) Példák: *gapar* (!) *fazakaz* – *Caspar fazakas* libertinus, *ambros gwry* – *Ambrosius Gherj* lib., *mjhal kozzaroz* – *Michael Cazorus* lib., *ferencz lyter* – *Franciscus lyther*, *gergel lyter* – *Gregorius lyther*, *mjklos tymar* – *Nicolaus Thymarj*, *thot mjhal janus* – *Joannes Thotmjhal* lib., *pal twke* – *Paulus Thevke* (Pátroha); *janus czonka* – *Joannes Chonka* (Ajak), *thomaz waka*j – *Thomas Baka*j, *ferencz wozza* – *Franciscus Boza* inquilinus, *janus koacz* – *Joannes kowacz*, *lazlo magdonla* (!) – *Ladislaus Magdalna*, *djenus vrdeg* – *Dionisius Erdek*, *balaz warro* – *Blasius Varro*, *Lwkwacz warro* – *Lucas Warro* alias *Thar* (Pap). A fenti nevek azonossága nyilvánvaló. Az összeírások sorrendiségére pedig az a tény utal, hogy a néhány évvel később, 1521 és 1526 között keletkezett DL. 26243. jelzetű összeírás neveivel már egyetlen személyt sem tudunk azonosítani. Joggal feltételezhetjük, hogy a névjegyzékünk 1521 előtt keletkezett, de ez egy-két évtizednél korábbi nem igen lehet (az alternatív keltezés tehát: 1500–1520 között).

3. A névvonatköztetés a nevek helyes olvasatának meghatározásában is segítségünkre van. Feltételezésünk szerint a névsort idegen, valószínűleg német ajkú deák jegyezte le.¹ Erre egyrészt az íráshibákból (pl. *gapar*, *Magdonla*), másrészt a sajátos, a magyar írásbeliségben szokatlan hangjelölésből következtetünk (vö. pl. *mekgezy* 'Meggyesi', *lwkwacz* 'Lukács'). A hangjelölés további jellegzetessége, hogy az alveoláris és posztalveoláris réshangokra egységesen a paleografiai *z-t* alkalmazza. Jellegzetesen német sajtáság a szóeleji zöngés zárhangok zöngétlenítése a magyar szavakban (pl. *temeter*, *Pjronak* 'Bírónak?'),

¹ A német vonatkozású jellemvonások feltárásához nyújtott segítségéért Haader Lea tanárnőt illeti köszönet.

walag 'Balog', *waglas* 'Baglyas', *wakaj* 'Bákai', *wozza* 'Bodza'). Ez utóbbiak olvasatában azért lehetünk biztosak, mert az említett 1521-es összeírásban is találunk hasonló nevű személyeket.

thaz¹

Zalaj mathiaz
gerzo² gergel
twarek³ myhal
Buzaz thomaz
Jano ywhaz
Zwle yzwan
warro georg
fazakaz demater (!)
mekgezj peter
mykez georg
marton karazj
barrabas warro
Loryncz warro
myhal yo
temeter (!) fekete
benedekny gerzo
pal thot
fekete peterny

Patho⁴

myhal kozzaroz
ferencz lyter
pal twke
gergel lyter
myhal kwn
gapar (!) fazakaz
thot myhal yano
andraz walag⁵
gergel pyro
mathe tar
pal deak
myklos tymar
kadar balaz

alfwdy yano
ambros gwry
Lwkacz waglas (!)⁶
myhal deak
ambro hegedwz
mathias nag
wardyny
marton bele (!)
georg pap
kantra georg

Ayhak

yano czonka
alwyr⁷ yo
balazt (!) farkaz
balaž kys
mykloz nag
yano wyda
Lazar pal
anndras zabo
anndras ag
nag pal andras
alwyr czonka
georg azzalož
mathe fyaz
kelemen zeweny

Pap⁸

djenoz vrdeg
jano koacz
georg bakaž
mynhar pyronak (!)⁹
acz martony
buzygán marton
ferencz tar
wyncze tar

¹ Tas, ma Nyirtass (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

² Előtte *gezo* kihúzza!

³ A *w* fölött kis teknő!

⁴ Pátróha (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

⁵ Balog

⁶ Baglyas

⁷ Albert

⁸ Pap (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

⁹ Bírónak?

lwkac̣ (!)
 gergel kon̄na (!)
 annton̄ya (!)
 pal bodnar
 balaž warro
 Lwkac̣z warro
 h̄zz̄t̄ȳ ŷanon̄ȳ
 ŷmmere (!) barát
 lažlo magdonla (!)
 aŷak̄az kelemen
 ferenc̄z wožza¹⁰
 magdonla (!)
 ambrō w̄ytež
 chor georg
 b̄yro

Kalannga11

Lwkat̄z (!) b̄yro
 andras ezen̄ȳ

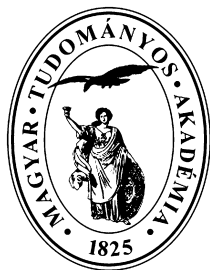
m̄yhal ac̄z
 ŷabo jakab
 andras ḡwr̄kecz̄
 ferenc̄z ŷabo
 marta ŷanon̄ȳ
 fabian pal

Twff̄yr¹²

ŷwr̄k̄yn̄ȳ
 andras koacz̄
 ŷwr̄k̄ȳ georg
 czako mathe
 pal lelezz̄ȳ
 ambrō gal
 farkaz mathiažn̄ȳ

N. FODOR JÁNOS

Folyóiratunk állandó támogatója
 az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó
 Bizottsága.

Folyóiratunknak ezt a számát
 támogatta:

nka
 Nemzeti Kulturális Alap

¹⁰ Bodza

¹¹ Ma Kálontanya, Tuzsér része (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)

¹² Tuzsér (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)